

az egyén szintjén, egy nagy létszámú (465 fős) vizsgálata pedig az egyéni helynév-kompetenciák közös elemeinek a feltárására irányult.

A hetedik fejezetben (129–134) a szerző a szleng helynevek mibenlétével és keletkezésével foglalkozik, a helynév-kompetencia működését a *Hajdúszoboszló* név szleng variánsainak névrendszertani és helynév-szociológiai szempontú elemzésével mutatja be (*Szop city, Gajdulszoboszló, Szoboszló* stb.).

Az utolsó fejezetben (135–136) a szerző azokra a részkérdésekre irányítja a figyelmet, amelyekre a kötetben nem tért ki részletesen, de a szocioonomasztikai vizsgálatok fontos és a jövőben vizsgálandó területei lehetnek (pl. többnyelvű közösségek névszociológiai helyzete, helynévsajátítás, történeti helynévszociológia). A kötet mellékletében a szerző által összegyűjtött tépei helyneveket ismerhetjük meg.

3. GYÖRFFY ERZSÉBET munkája úttörő jellegű elméleti és módszertani kézikönyv, a magyar szocioonomasztikai kutatások új alapműve, mely a szakterminológia egységsítésével és a módszertani keret kidolgozásával biztos alapot nyújt a további helynévszociológiai kutatásokhoz.

SEBESTYÉN ZSOLT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-424X>

Nyíregyházi Egyetem

BAUKO JÁNOS, Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában

Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke, Budapest, 2019. 228 lap

1. BAUKO JÁNOS kötete a magyar névkutatásban az utóbbi időszakban fellendült terület, a névszociológia – vagy más néven szocioonomasztika – legújabb kiadványa. Ebben a szerző tíz fejezetben, tíz, egymáshoz szorosan kapcsolódó témán keresztül tárgyalja a társadalom és a névhasználat között lévő összefüggéseket. Mindezt főként a saját területére, a szlovákiai magyarok helyzetére vonatkoztatva teszi.

Funkciójuk és témaválasztásuk alapján a könyv fejezeteit két csoportra oszthatjuk. Az első három résznek inkább bevezető, alapozó jellege van. A főbb témakörök és kérdések rövid ismertetése mellett itt kerülnek előtérbe a névtani terminológiával kapcsolatos megállapítások, és ezekben a részekben ismerjük meg a korábbi szakirodalom megállapításait, míg a következő hét fejezet elkalauzol bennünket a szocioonomasztika mélyebb rétegeibe: a névszociológiával kapcsolatos részletkérdéseket hivatottak bemutatni.

Az előszóban megfogalmazottak alapján a könyv elsősorban oktatási segédletnek készült, de a szerző az egyetemi hallgatók mellett a „tulajdonnevek világa iránt érdeklődő” olvasóknak is szánja a művet. A témakörök alapos kidolgozottsága, az explicit magyarázatok és a fogalmazásmód véleményem szerint alkalmassá is teszi a kötetet e szerepre.

2.1. A bevezető fejezet (15–25) két nagyobb részből áll. Az első egységben az alapokkal ismerkedik meg az olvasó. A szerző a téma kifejtését az *onomasztika/névtan* terminus bevezetésével és az onomasztika/névtan mint tudományterület leírásával kezdi. Ezt követően elhelyezi a névtant a nyelvtudományon és a társadalomtudományokon belül, majd végigveszi a lehetséges társtudományait.

A fejezet második részében tér rá a könyv fő témájára, a társadalom és a névhasználat közötti összefüggésekre. Az ezt vizsgáló diszciplína a szocioonomasztika, a főbb kutatási területei pedig a névpolitika, a névtervezés, a kisebbségi névhasználat, a névváltoztatás, a névkontaktológia, a névdivat és a névattitúd; továbbá olyan részkérdések tartoznak még ide, mint a névhasználat és az életkor/nem/felekezet/különböző társadalmi rétegek közötti összefüggések. Bár a szerző röviden itt is kifejti, hogy a felsorolt kutatási területek milyen főbb kérdésekkel foglalkoznak, ezekhez kapcsolódó konkrét megfigyelésekkel, eredményekkel és nagy elemszámú példaanyaggal a könyv további részében, főként a 4–10. fejezetekben találkozhatunk.

2.2. A második fejezet a Névtani kutatások Szlovákiában (27–50) címet kapta. Az előző ponthoz hasonlóan itt is két, egymástól jól elkülöníthető rész jelenik meg. A könyv egyik nagy erőssége, hogy nemcsak a magyar, hanem a szlovák kutatásokkal is részletesen foglalkozik nemcsak itt, hanem az egész kötetben. A kezdetek, a szlovák névtudományi társaság megalakulása, a névtudományi konferenciák, rendezvények és témaköreik bemutatása után a szerző a személynév- és helynévkutatást, a névelméletet és az általános névtant, valamint az egyéb tulajdonnevekkel foglalkozó kiadványokat, bibliográfiákat veszi sorra.

A szlovákiai magyar névkutatás az előzőhöz hasonló szerkezeti felosztásban jelenik meg. Az ide köthető tanulmányok, bibliográfiák számbavételét a személynévek, a helynevek és az egyéb névfajták kutatása követi, végül pedig a magyar névtani kutatások jövőbeli feladatairól olvashatunk. Ez a rész különösen érdekes szempontokat vet fel. A kétnyelvűség és névhasználat máig kevésbé kutatott területe a magyar névtannak. Az erre irányuló vizsgálatokat tehát mindenképpen a feladatok közé kell sorolnunk, ugyanúgy, ahogy a már összegyűjtött anyagok digitalizálását, elérhetővé tételét, a névtani konferenciák, tanácskozások gyakoribbá tételét is. Ebben a részben a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem névtani vonatkozású munkálataiba is bepillantunk. A fejezetben külön hangsúlyt kap a hallgatók részvételének bemutatása.

2.3. A következő részben (51–62) először a terminológiával, terminusokkal kapcsolatos kutatásokról, kiadványokról olvashatunk röviden. Ennek folytatásaképpen veti össze a szerző a magyar és a szlovák terminológiát. Az ismertetés a tulajdonnevek rendszerezéséből indul ki, így jutunk el a két csoport által használt szakszavakhoz. Az olvasottak alapján arra a következtetésre jutunk, hogy míg a magyar névtani kutatások a belső keletkezésű szakszavakat részesítik előnyben, esetükben a hungarocentrikusság jellemző, addig a szlovák vizsgálatokban az internacionalizmusra való törekvés, főként az idegen eredetű szakkifejezések használata figyelhető meg. Egy-egy terminus gyakoribbá tételét például a névtani konferenciák is elősegítették. Emellett maga BAUKO JÁNOS is hozzájárult ahhoz, hogy a névtani terminológia egy újabb elemmel bővüljön. Ő a *gasztroantroponima* (azok a személynévek, amelyek étel- és italnévből származnak, illetve az étkezéssel, italozással, gasztronómiával függnek össze) kifejezéssel gazdagította a névtani szakkifejezések körét.

2.4. A negyedik fejezet (63–70) névpolitikai kérdésekre irányítja a figyelmünket: arra, hogy a társadalmi változások miként jelentkeznek a személy-, hely- és intézménynév-használatban. BAUKO a rendszerváltástól napjainkig mutatja be a szlovákiai névpolitikai helyzetet.

A többségi hatalom korlátozhatja a kisebbségben élők tulajdonnév-használatát. A *név-háború* és *táblaháború* kifejezések részben ennek a – számtalan példával igazolható – ténynek köszönhetően születtek. Az 1990-es évek Szlovákiájában a nyelvtörvényekre hivatkozva például korlátozták a személynevek magyaros anyakönyvi bejegyzését, valamint a kisebbségi helynevek használatát. Mára azonban sokat javult a névpolitikai helyzet. Biztosítják a személynevek anyanyelven történő bejegyzését, a nem szlovák nemzetiségű nők számára a vezetéknev -ová toldalék nélküli bejegyzését, emellett a régebben szlovák nyelven bejegyzett nevek esetében ma már kérvényezhető a magyarosítás. A magyar helynevek hivatalos használatáról az etnikai jelenlét dönt. A kisebbségi helységnévtáblákat azoknál a településeknél helyezik ki, amelyek esetében a magyarság számaránya eléri a 20%-ot. Mindemellett a hivatalos iratokban, köziratokon, települési bélyegzőkön, kartográfiai művekben és a postaforgalomban a településnevek kizárólag hivatalos nyelven használatosak. A jelen törvényeknek megfelelően a kisebbségi településeken a szlovák intézménynevek mellett a magyar névváltozatokat is fel kell tüntetni.

A fejezet röviden a nemzetközi dokumentumokra is kitér. A névjogok érvényesítését Szlovákiában a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája, valamint az Európa Tanács által 1995-ben kiadott Keretegyezmény is szorgalmazza.

2.5. Az ötödik fejezetben (71–90) névhasználattal és névtervezéssel kapcsolatos kérdések merülnek fel, itt is három névfajta, a személynevek, a helynevek és az intézménynevek esetében.

A magyarok személynévhasználatában egyszerre legalább két nyelv játszik szerepet. Annak az eldöntése, hogy az adott kommunikációs helyzetben éppen melyik változatot használják, mindig a szintértől (formális vagy informális) és a médiumtól (írott vagy beszélt) függ. Emellett annak a tényezőnek is kiemelt szerep jut, hogy kik között zajlik a beszélgetés. Mindehhez az is hozzátevéődik, hogy bármelyik névváltozatról is beszéljünk, valamilyen módon mindegyik az identitás részét képezi. BAUKO szerint a határon túli személynévválasztást, személynévtervezést – legyen szó akár egyszerű, akár szervezett névalakító tevékenységről – többnyelvű keresztnévszótárakkal lehetne segíteni. A szerző ezen a ponton tesz említést az ismertebb keresztnévszótárakról, valamint arról is beszámol, hogy készülöben van egy általa tervezett magyar–szlovák keresztnévszótár. Itt a vonatkozó szempontokról, a szócikkek szerkesztési elveiről szintén olvashatunk.

A helynevek esetében a névstandardizálás az a folyamat, amely során valamely hatóság ad nevet egy földrajzi objektumnak. Erre vonatkozóan BAUKO több – a névtervezést alakító vagy annak eredményeként létrejövő – példát is felsorakoztat. Ezek közül csupán néhányat emelnék ki. Előfordul, hogy ugyanannak a földrajzi objektumnak, például egy helységnek több magyar neve is van. Ebben a tekintetben maguk a névjegyzékek, térképek sem teljesen egységesek. Ennek következményeként meggyengül a tulajdonnév egyedítő, azonosító funkciója. Az 1994-es névjegyzékben például nem kevés az olyan magyar helynevek száma, amelyek nem egyeznek meg az adott település utolsó hivatalos (1913-ban, illetve 1944-ben megállapított) magyar nevével; 1989 után az önkormányzatok arra törekedtek, hogy a magyar változathoz jobban hasonlító névváltozatot jelöljék meg a településük szlovák nevének. A településneveket középpontba állító helyi népszavazásokat a törvényhozás egyes

esetekben elfogadta, de arra is van példa, hogy nem vették figyelembe a lakosság döntését. A magyar helységnevek elvileg használhatók a hivatalos iratokon, a vasút- és autóbuszállomásokon, a gyakorlat viszont sok esetben nem ezt mutatja. BAUKO végül azokat az elveket ismerteti, amelyeket a vizsgált terület helységneveinek tervezéskor figyelembe vettek.

A szlovákiai magyar településeken az intézménynevek szintén mindkét nyelven megjelenhetnek. Különbség van a rendszerváltás előtti és a rendszerváltás utáni intézménynevek között. Az előbbi esetében a magyar nyelvű intézménynevek a szlovák változat lefordításával keletkeztek. A fordítási különbségekből adódik, hogy egyidejűleg ugyanannak az intézménynek több magyar megnevezése is született. A rendszerváltozást követően több iskola kérvényezte magyar nevének megváltoztatását. Emellett gyakran előfordul, hogy egyes intézményeknek csak államnyelvi megnevezésük van. BAUKO szerint az ilyen esetekben szükséges lenne a magyar névváltozat megalkotása. A kérdést illetően a könyv a sajtó szerepéről is beszél. Az újságcikkek egyes névváltozatok terjedését, illetve újabb névváltozatok megjelenését is előidézhetik. A szerző megállapítása szerint az intézménynevek standardizálását ugyancsak névjegyzékek összeállításával és a névjegyzékek következetes alkalmazásával lehetne megvalósítani.

2.6. A hatodik fejezetben (91–107) a tulajdonnév egyik fő funkciójáról, az identitásjelölésről, azon belül is elsősorban az etnikai identitásjelölés kérdéséről olvashatunk.

A személynevek esetében egyértelmű, hogy a tulajdonnév etnikai identitásjelként is működik. A könyvben többször is olvashatunk arról, hogy a szlovákiai magyarság a magyar nyelvet elváró kontextusokban inkább a magyar, míg a szlovák nyelvet elváró kontextusokban főként a szlovák személynévvaltozatokat részesíti előnyben. Egyes keresztnévek azonban csak a magyar nemzetiségük körében fordulnak elő, mások kizárólag a szlovák nemzetiséghez köthetők. Az ilyen nevek esetében a személynév egyértelműen jelzi a névviselő etnikai hovatartozását. A szülők egy része ma már olyan stratégiákat alkalmaz, amelyek révén – részben vagy egészen – ki tudják küszöbölni a személynéveken keresztül történő etnikai elkülönülést. Egy részük olyan nevet választ, amely mind a magyar, mind a szlovák nyelvben használatos, más részük két keresztnévet – egy magyart és egy szlovákot – jegyeztet be a gyermekének. Ugyanakkor ezzel ellentétes tendenciák is mutatkoznak. A statisztikai adatok alapján ma már egyre többen kérik a nevük magyaros formában való bejegyzését is.

A helynevek etnikumkijelölő szerepével kapcsolatban a belterületi mikrotoponimákat hozhatjuk fel példaként. Ha a kétnyelvű utcanévtáblák a magyar névváltozatokat szerepeltetik első helyen, az az adott településen lehet a magyarság számbeli fölényének a bizonyítéka. A helynévváltoztatási kérelmek szintén utalhatnak a település demográfiai jellemzőire. Az intézménynevek esetében vélhetően a magyar személyiségekről elnevezett szervezetek a legárulkodóbbak.

Az identitásjelölésre vonatkozó kérdést a szerző egy további felmérés, egy névattitűdvizsgálat segítségével is kiszélesítette. A nyitrai egyetemisták körében arra a kérdésre kereste a választ, hogy miként viszonyulnak a saját család- és keresztnévükhöz. Ez alapján a diákok többsége meg van elégedve a nevével. Egyesek az idegen hangzású nevüket cserélnék le egy magyarosabb személynévre, de arra is volt példa, hogy valaki jobban szerette, ha a becenevén szólítják, míg mások éppen a keresztnévükön történő megszólítást preferálták.

2.7. A keresztnévdívat változását tárgyaló fejezet (109–128) szerint a szlovákiai magyar szülőkre is igaz, hogy ma már kevésbé választják az egykor hagyományos neveket.

Egyre több család teszi le a voksát a ritkábban használatos nevek mellett. Az angol és az amerikai eredetű keresztnévek ezen a területen is megkezdték térhódításukat, amiben a rendszerváltásnak is komoly szerepe van. A határátlépés megkönnyítésével megnőtt a migráció, a ki- és bevándorlás, ennek köszönhetően pedig számos új, idegen eredetű név jelent meg a keresztnévállományban. Az adatok alapján statisztikailag is kimutatható, hogy míg a múlt században jóval nagyobb volt egy-egy név terheltsége, ma már nagyobb fokú változatosság jellemzi a keresztnévkészletet.

2.8. A nyolcadik fejezetből (129–136) kiderül, hogy a magyar és a szlovák nyelv állandó érintkezése folytán a kontaktushatások a tulajdonneveket is érintik. Ezzel összefüggésben különbségek figyelhetők meg a névviselés és a névhasználat között. Ebben a vizsgálatba a már többször is említett példák mellé BAUKO a helyi újságcikkek, valamint sírfeliratok és gyászjelentések szövegeit is bevonta. A kérdést illetően tehát több aspektust is figyelembe vett. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a magyaros, illetve a szlovákos névformák közötti aktuális választás a beszédhelyzet nyelvtől, a beszédpartnerektől és attól függ, hogy az adott nyelvhasználati szintér mennyire tekinthető formálisnak, informálisnak, vagy akár nyilvánosnak vagy intimnek. Minél inkább közelítünk az informalitás és a bensőségesség felé, annál biztosabb, hogy az anyanyelvi névváltozat fog elhangozni. Az anyanyelvdomináns bece- és ragadványnév-használat szintén ezt bizonyítja.

2.9. A 9. fejezet (137–156) a *névszemiotikai tájkép* meghatározásával kezdődik. A névszemiotikai tájkép mint jelrendszer a nyelvi tájkép részét képezi. Ide tartoznak a hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, a kereskedelmi egységek és kormányzati épületek feliratai, az utcanévek, a különböző hely- és személynevek, valamint ugyanezen kiírások szerves részeként a különféle extralingvális jelek is. A névszemiotikai tájkép az idő, tér és társadalom hármásától függően változik. Hatással vannak rá a politikai döntések, mivel a tulajdonnevek tükrözik a hatalom által magasztalt ideológiát, és tájékoztat bennünket a különböző nyelvek státusáról. Ugyanakkor etnikai identitásjelző funkciója is van, hozzájárul a helyi kisebbségek otthonosságérzetének megerősítéséhez vagy csökkentéséhez. A nemhivatalos tulajdonnevek a nyelvi tájkép kialakításában is fontos szerephez jutnak. Ezért is van, hogy egyes szlovákiai településeken magánvállalkozók által készítettett, nem standard utcanévtáblákkal is találkozunk. Ezeknek a közlésben ugyanolyan szerepük van, mint az egyéb szimbólumoknak.

2.10. A kötet utolsó fejezete (157–173) egyetlen névfajtát, a hegynevet helyezi a vizsgálódás középpontjába. A felvezetésben a hegyről mint szimbólumról, a *hegynév* fogalmáról, a különböző hegyrajzi köznevekről, valamint a hegynevek kutatásáról olvashatunk. Ezután BAUKO a saját gyűjtését, a Magas-Tátra magyar–szlovák hegynévpárjait mutatja be. Ebben az alponban a vizsgált korpusz két csoportra oszlik. A szerző különbséget tesz azok között a magyar–szlovák hegynévpárok között, amelyek azonos, illetve amelyek eltérő névadási indíték alapján keletkeztek. Az utóbbiak főként személynevekből származó tiszteleti nevek, míg a szlovák nevek több különböző motiváció eredményeképpen születtek.

3. Az interdiszciplinaritás jegyében íródott kötet számos újszerű, a névszociológiát érintő jelenséget mutat be, ezért nem csak a nyelvészet iránt érdeklődők forgathatják haszonnal.

A folytonos olvasást csupán az zavarhatja, hogy egyes adatok és a névhasználattal kapcsolatos megfigyelések több fejezetben is visszaköszönek. Ez nyilván azzal magyarázható, hogy a különböző témakörök nagyon szorosan kapcsolódnak egymáshoz, például a névpolitikai kérdések a névstandardizálás és a kontaktusjelenségek kapcsán is felmerülnek. Más részről ez az eljárás lehetővé teszi, hogy az egyes fejezeteket a többitől függetlenül, önálló részekként is lehessen kezelni. Öröndetes volna, ha minden magyar nyelvterületről készülnének ilyen összefoglaló jellegű, névszociológiai kötetek. Ha lehetőségünk nyílna a határon túli területek névhasználati jellegzetességeinek módszeresebb összehasonlítására, a szocioonomasztikai vizsgálatok egy egészen új, a jelenlegi lehetőségeinken messze túlmutató irányt vehetnének.

SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3686-4455>

Partiumi Keresztény Egyetem

Bölcsészettudományi és Művészeti Kar

Namen und Geschlechter. Studien zum onymischen Un/doing Gender [Nevék és nemek. Tanulmányok a társadalmi nem nevekké váló (de)konstruálásáról]

Szerkesztők: DAMARIS NÜBLING – STEFAN HIRSCHAUER.

Linguistik – Impulse & Tendenzen 76. De Gruyter, Berlin–Boston, 2018. 328 lap

1. A kötet témája a személynevek, főként az egyénnevek mint társadalmi markerek, valamint a név és a nem közötti összefüggések vizsgálata. Az itt megjelent tizenegy német és egy angol nyelvű tanulmány a 2015 szeptemberében a mainzi Irodalmi és Tudományos Akadémián megrendezett interdiszciplináris konferencián felvetett kérdésekhez kapcsolódik, és a szocioonomasztikán belül formálódó genderonomasztika területét képviseli. A tanulmányokat a szerkesztők előszava és köszönetnyilvánítása előzi meg.

A bevezető tanulmányban STEFAN HIRSCHAUER és DAMARIS NÜBLING körüljárja a névbe kódolt szociológiai változókat és azok működését, különös tekintettel a nemre (1–25). Felvázolják a kommunikáció során a gender kifejezésére használt nonverbális és verbális jelrendszert, amely konvenciókon alapul és erősen kultúrspecifikus, továbbá az identitásképző funkcióval is rendelkező személynevek kifejezetten nagy szerepet játszanak benne. A névadás és a névhasználat szempontjából nézve az *un/doing gender* fogalma meghatározó a kötet egészében: a nemnek a névvel történő tudatos konstruálását vagy éppen ennek ellehetetlenítését jelenti. A tanulmány végén a kötet szerkezeti bemutatása, valamint a tanulmányok rövid összefoglalója szerepel.

2. A kötet első, az elnevezéssel és átnevezéssel foglalkozó fejezetét INGA SIEGFRIED tanulmánya nyitja, amelyben sociopragmatikai perspektívából közelít a személynevekhez (29–44). A kommunikáció során a nevek a deiktikus aktus során keletkeznek és kerülnek használatba, és bármely közösség számára alapvető eszközei az egyénhez mint személyiséghez